

**УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ
СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ**

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

ЗБОРНИК РАДОВА

Косовска Митровица, 2019.

**Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим
седиштем у Косовској Митровици, децембар 2019.
ГОДИШЊИ ЗБОРНИК РАДОВА**

Издавач:

Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици

За издавача

Проф. др Душанка Јововић, декан

Главни и одговорни уредник

Проф. др Огњен Вујовић

Уређивачки и редакцијски одбор:

проф. др Душанка Јововић, проф. др Милорад Жижих, проф. др Братислав Милановић, проф. др Олга Јовић - Прлаиновић, проф. др Јелена Беловић, проф. др Дејан Мирковић, проф. др Страхиња Миљковић, доц. др Драган Благоић, доц. др Сузана Димић, (Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици), проф. др Божидар Зарковић (Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици), проф. др Андреја Катанчевић, проф. др Вук Радовић, доц. др Валентина Цветковић Ђорђевић (Правни факултет Универзитета у Београду).

Чланови уређивачког и редакцијског одбора из иностранства:

Prof. dr Gabor Hamza (professor of law Eotvos Lorand University (ELTE) Budapest, full member of the Hungarian Academy of Sciences (MTA)), dr Elena Guskova (Елена Јурьевна ГУСЬКОВА) (doctor of historical Sciences, academician (foreign member) of Serbian Academy of Sciences and Arts (SANU) and foreign member of Academy of Sciences and Arts of the Republic of Srpska (ANURS), member of the Institute for Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences (RAS), Head of the center for the study of the modern Balkan crisis), prof. dr Damjan Korošec (University of Ljubljana, Faculty of Law), dr Valerio Massimo Minale (University Frederick II Napoli), assistant prof. dr Maria Ampovska (University "GoceDelchev" Shtip, Faculty of Law)

Секретар редакције

Доц. др Гордана Дамјановић

Технички уредник

Младен Годоровић

Дизајн корица

Кварк, Краљево

Штампа

Кварк, Краљево

Тираж:

50 примерака

ISSN 0354-6543

**Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у
Косовској Митровици, ул. Лоле Рибара 29
Телефон: 028/425 339, mail: pra@pr.ac.rs**

САДРЖАЈ

Дејан Мировић ЗАКОН О О СЛОБОДИ ВЕРОИСПОВЕСТИ РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ ГОРЕ	5
Далибор Ђукић ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА КАО ИМАЛАЦ ПРАВА СВОЈИНЕ У КЊАЖЕВИНИ И КРАЉЕВИНИ ЦРНОЈ ГОРИ	15
Весна Зарковић СТАРА СРБИЈА У ЖИВИ ИНТЕРЕСОВАЊА АУСТРОУГАРСКЕ И РУСКЕ ДИПЛОМАТИЈЕ НА ПРЕЛАЗУ ИЗ XIX У XX ВЕК	31
Гордана Дамјановић (НЕ)ДОЗВОЉЕНО КОРИШЋЕЊЕ АУТОРСКИХ ДЕЛА НА ИНТЕРНЕТУ	49
Јована Петровић УПРАВНИ СПОР ЗБОГ ЋУТАЊА УПРАВЕ	65
Душанка Јововић КОНЦЕПТ НАЦИОНАЛНЕ КОНКУРЕНТНОСТИ У ЕКОНОМИЈИ ЗНАЊА	81
Славка Митровић, Љубомир Митровић МЕНАџМЕНТ У САВРЕМЕНОЈ ПОЉОПРИВРЕДИ – МИКРО АСПЕКТ	97
Сузана Димић ПОРЕЗ НА ЗАРАДЕ У СРБИЈИ У КОНТЕКСТУ ПРОМЕНА У ГЛОБАЛНОМ СВЕТУ	119
Мирјана Иваз ОБЛИЦИ ДРЖАВНЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ	129
Александра Митровић СПЕЦИФИЧНОСТИ СОЦИОЛОШКОГ МЕТОДА У ХЕРМЕНЕУТИЧКОМ ПОСТУПКУ ТУМАЧЕЊА ПРАВА	147
IN MEMORIAM Душко Челић, <i>МАРИЈА КРВАВАЦ (1963-2019)</i>	165
УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ	169
РЕЦЕНЗЕНТИ ПРЕТХОДНОГ И ОВОГ БРОЈА ЗБОРНИКА	173

Др Весна С. Зарковић*

**СТАРА СРБИЈА У ЖИВИ ИНТЕРЕСОВАЊА АУСТРОУГАРСКЕ И
РУСКЕ ДИПЛОМАТИЈЕ НА ПРЕЛАЗУ ИЗ XIX У XX ВЕК****

* научни сарадник, vesna.zarkovic07@gmail.com

** Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (ев. бр. 178028), који је одобрило и финансирао Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Апстракт

У раду се указује на значај Старе Србије која је након Берлинског конгреса 1878. године и даље остала под османском влашћу. Период који је уследио након тога био је обележен страдањем српског становништва од стране Арбанаса чији су поступци често били подстрекивани споља. Бројни примери указују да је у томе предњачила Аустроугарска која је у ремећењу реда на терену видела интерес за остварење свог циља који је био садржан у начелу *Drang nach Osten*. Насупрот њој, стајала је Русија која је у зависности од обавеза и заузетости на Далеком истоку готово увек била присутна на простору Старе Србије. Представници двеју најмоћнијих држава тог доба су активно били укључени у збивања на терену и ангажовање њихове дипломатије знатно је утицало на развој односа османских власти и становништва које је живело на том простору. Иако су Русија и Аустроугарска 1897. потписале уговор о очувању *status quo*-а, а затим и споразум у Мирцштегу о реформама у Турској октобра 1903. године, свака од њих је имала своје интересе које је настојала да оствари. Међусобни споразуми били су израз политичко-дипломатске супрематије двеју великих сила, од којих су у знатној мери зависили многи процеси политичког развоја, првенствено у Старој Србији. Ривалство две „вековне непријатељице“ ће се из године у годину појачавати и кулминирати сукобом у Првом светском рату.

Кључне речи: *Стара Србија, Русија, Аустроугарска, Османско царство, Срби, Арбанаси, дипломатија.*

Српски писци и научници XIX века су земље у којима је поникла и развијала се српска средњовековна држава сматрали Старом Србијом. Након 1804. године и почетка Првог српског устанка, све земље јужно од граница устаничке државе које су остале под османском влашћу почеле су се називати Стара Србија. Сматра се да је овај термин први употребио 1818. године Вук Стефановић Караџић. Услед несигурности територије која се налазила под Османлијама остали смо ускраћени за бројне чињенице о животу народа који су живели на њој. Податке о томе нам доносе малобројни страни путописци који су боравили на овом простору.¹

¹ Драгоцене податке о Старој Србији нам доносе енглески путописци, који су, за разлику од других, били привилеговани. Енглески пасош је био препорука који је отварао многа врата. Међу познатим путописцима XIX века се издвајају Аделина

Из тог разлога није било ни поузданих знања о тачном етничком распрострањању српског народа на југу, а бројни истраживачи различито су одређивали границе Старе Србије према другин народима. Крајем XIX века се усталило мишљење да се границе Старе Србије, са мањим одступањима, највише подударају са оним из доба владавине краља Милутина.² На прелазу из XIX у XX век интересовање српских научника за простор Старе Србије и Македоније постаје интензивније и захваљујући бројним брошурама, студијама и путописима ова тема добија значајно место у српској историографији и науци. Међу њима се издвајају радови Стојана Новаковића, Светислава Симића, Михаила Ристића, Бранислава Нушића, Владимира Карића, Јована Цвијића, Нићифора Дучића, Александра Белића, Јована Радонића, Станоја Станојевића, Јевта Дедијера.³ Познати професор и антропогеограф Јован Цвијић дао је најприближније међе Старе Србије по којима јој припада Рашка, Косово и Метохија, односно некадашњи Косовски вилајет и Скопско–тетовска област. Истоветно мишљење имао је и Стојан Новаковић који је истицао да се Стара Србија простира у оквиру граница Косовског вилајета.⁴

Простор Старе Србије био је у очима представника великих сила с краја XIX и почетка XX века главни полигон за решавање међусобних размирица које су утицале на развој догађаја у борби за превласт на Балкану. У ратовима 1876–1878. године српска војска је под командом мајора Радомира Путника заузела Гњилане, а једна њена преходница под заповедништвом поручника Милоша Сандића дошла је до Грачанице. Међутим, успех српских војника је био кратког века.⁵ Марта месеца 1878. године дошло је до склапања мировног споразума између Русије и Турске у Сан Стефану, по којем је највећи део ослобођених територија, укључујући и оне које је ослободила српска војска припао Бугарској. По

Полина Ирби и Џорџина Мјур Мекензи. *Британски путници о нашим крајевима у XIX веку*, избор, превод и поговор Б. Момчиловић, Нови Сад 1993, 166–180.

² Д. Т. Батаковић, *Савременици о Косову и Метохији 1852–1912*, СКЗ, Београд 1988, VII.

³ С. Терзић, *Стара Србија (XIX–XX век) – драма једне цивилизације*, Православна реч – Историјски институт, Нови Сад – Београд, 2012, 29.

⁴ А. Растовић, *Велика Британија и Косовски вилајет 1877–1912. године*, Завод за уџбенике, Београд 2015, 15–16.

⁵ Ј. Поповић, *Живот Срба на Косову и Метохији 1812–1912*, Никанор, Грачаница 2007, 230–233; *Косово и Метохија у српској историји*, СКЗ, Београд 1989, 213; Д. Т. Батаковић, „Стара Србија (Косовски вилајет) у српској дипломатији (1878–1912). (верски, политички и регионални оквири у XIX веку)“, *Два века модерне српске дипломатије*, Балканолошки институт САНУ, Београд 2015², 176.

мишљењу историчара и истакнутог политичара Јована Ристића Сан Стефански мир је дао целу Стару Србију Бугарској.⁶

Русија је, у зависности од околности и осталих спољних фактора, некад мање, некад више, али готово увек била присутна на Балкану. Имала је главну улогу у очувању православља и представљала је брану надирања римокатоличанства ка истоку. Помоћ и заштита која је долазила са руске стране зависила је у појединим тренуцима од ангажовања српске дипломатије. На овакво размишљање нас упућују и речи Николаја Игњатијева, ранијег руског посланика у Цариграду, који је на прекор једног српског посланика, иначе његовог доброг пријатеља, у вези пристрасности у Сан Стефану, уверавао свог колегу: „да се руска дипломатија руководи тежњом да буде праведан судија међу балканским народима, којима помаже без икаквих себичних користи, но једино дужности коју осећа спрам своје слабије браће и спрам православних хришћана; а ако су се, међу тим, поткрале какве погрешке, она је увек вољна да те погрешке исправи“.⁷

Не желећи да Русији препусте главну улогу на Балкану и незадовољне њеним успехом, Енглеска и Аустроугарска су се побуниле.⁸ Убрзо је дошло до сазивања нове конференције у Берлину и ревизије Санстефанског уговора. Берлински конгрес је поставио темеље светске дипломатије и увео на врата Балкана Аустроугарску, која је, не скривајући своје тежње и планове за излаз на топла мора, добила мандат да окупира Босну и Херцеговину. Истовремено, то јој је остављало могућност даље интервенције у правцу Косовске Митровице.⁹ У уговору потписаном у Берлину била су јасно изражена два аспекта: отворено територијално решење и империјалистичке клаузуле појединих држава. Биле су нацртане контуре, али је велики посао око појединости пренет на разне комисије за одређивање граница или на помоћне преговоре. Империјалистичким клаузулама сматрају се дипломатски механизми убачени у Уговор или сродне споразуме који су потврдили руску, аустријску и британску контролу у њиховим зонама утицаја.¹⁰

⁶ А. Radenić, *Spoljna politika Kraljevine Srbije u kontroverznoj istoriografiji – Od Načertanija 1844. do stvaranja Jugoslavije 1914–1918*, ЈР „Službeni glasnik“, Beograd 2006, 19.

⁷ *Одјек*, год. 1898, 85–86.

⁸ В. Поповић, *Источно питање. Историјски преглед борбе око опстанка Османлијске царевине у Леванту и на Балкану*, Никола Пашић, Београд 2007, 143.

⁹ *Србија 1878. Документи*, приредили М. Војводић, Д. Живојиновић, А. Митровић, Р. Самарцић, СКЗ, Београд 1978, 565.

¹⁰ В. Зарковић, *Косово и Метохија у политици великих сила 1896–1908*, Институт за српску културу Приштина / Лепосавић, Лепосавић 2019, 351; М. Gleni, *Balkan 1804–1999. (nacionalizam, rat i velike sile)*, први део, В92, Београд 2001, 157.

Након Берлинског конгреса 1878. године, који је представљао прекретницу у балканској историји и добијања независности и територијалног проширења Србије и Црне Горе, простор Старе Србије је и даље остао под турском влашћу. Чувени полихисторик и дипломата Стојан Новаковић је сматрао да је аустријском окупацијом на Берлинском конгресу Србији „срце ишчупано“, али и да су Бугари због одузете територије били незадовољнији од Срба. Они нису могли да се отргну од чињенице да су нови српски окрузи: Пиротски, Нишки и Врањски раније били под Егзархијом.¹¹ То незадовољство ће се и касније одражавати на њихове акције везане за Стару и Јужну Србију.

Уместо да решава источну кризу, Берлински конгрес је још више продубио. Настали су бројни проблеми и тешкоће који су се знатно одражавали и на спољну политику Србије. Најпре, она је имала задатак да сузбије штетне последице изазване радом бугарског егзархата у Македонији и Старој Србији, затим, морала је да има у виду чињеницу да је Бугарска опасала Србију од Тимока до Косова Поља, да располаже добро уређеном војском и наоружањем и да је најопаснији ривал у Македонији. Поред Бугарске, требало је спречити и аспирације Аустроугарске која је већ била запосела Босну и Херцеговину и која је нарочитим уговором са Османским царством добила право да окупацију протегне до Митровице, што јој је отварало врата даљем продору на југ.¹²

Важан фактор и главну карику у реализацији својих идеја Аустроугари су препознали у Арбанасима, најжешћим противницима српског живља на простору Старе Србије. Поред наведених, постојале су и друге бројне тешкоће са којима се Србија суочавала на путу пружања помоћи својим сународницима који су и даље остали под османском влашћу. Влада Ђорђа Симића је изабрала пут да се ослони на Русију, за шта је у том тренутку било више разлога за правдање такве одлуке. Пре свега, Русија је тада представљала најмоћнији фактор у Цариграду и њено пријатељство је било неопходно и Бугарској и Црној Гори, ривалима Србије у Македонији и Старој Србији. Без руске сагласности није могло доћи до већих заокрета на том простору.¹³

У својој политици усмереној ка Истоку, која је некада заузимала и главно место, Русија се ослањала на Француску. На тај начин је желела да спречи могуће заплете на Балкану и у Османском царству, уопште. По мишљењу руске дипломатије заплети су могли да доведу до решења Источног питања, које би нагнало Русију на велика попуштања, што би се негативно одразило на положај балканских народа, а највише српског.

¹¹ A. Radenić, *op. cit.* 25.

¹² *Одјек*, год.1898, 81.

¹³ *Ibid.*, 82.

У тренутку док је Русија била заузета на Истоку, до изражаја су дошле намере енглеске владе да је увуче у рат са Турском. Да би сузбила Енглезе и истовремено спречила поделу Османског царства, она је са Турцима потписала *status quo*. Руски утицај међу балканским земљама је био снажан и ометао је енглеске планове. Зато су Енглези покушавали да раскину пријатељске односе између Русије и Турске и за себе придобију и у своју корист окрену хришћане на Балкану. На тај начин Русија би се нашла у незавидном положају и била би доведена у питање њена надмоћност на међународној сцени. Као једино тренутно решење које је ишло у прилог руској страни било је међусобно зближавање хришћанских земаља на Балкану, па им је зато саветовала да и оне ступе у добре односе са Турском и на тај начин допринесу очувању *status quo*-а.¹⁴

Поред Енглеске, највећи противник Русије на простору Старе Србије била је Аустроугарска. Док је на једној страни Русија помагла Србе у Старој Србији, Аустроугарска је протезирала Арбанасе. Аустроугари су отишли толико далеко да је и теорија о илирском пореклу Албанаца, као најстаријег народа у Европи, потекла из кабинета немачких и аустријских научника. Теорију су затим прихватили и ширили и сами Арбанаси, па је таква пропаганда преко политичких кругова постепено постала доступна широким масама. То је имало свој политички циљ и требало је да послужи као средство за формирање једне нације свих вероисповести.¹⁵ Насупрот Аустроугарима, од Руса је у Србију 1861. стигла књига *Србима. Посланица из Москве*, штампана у Лајпцигу 1860. године. Руска посланица је писана на руском и српском језику и била је потписана од стране једанаест угледних руских књижевника и славнофила. Она је била нека врста препоруке Србима да се чувају православних народа Европе, како их не би задесила иста судбина као Чехе и Пољаке који су потпали под њихову власт. Уствари, ова посланица је представљала упозорење Србима да не верују западним народима и остану верни православљу и словенству.¹⁶

У пракси и на терену се показало да су аустроугарски конзули у Старој Србији радили потпуно супротно од својих руских колега. Они су водили србофобску политику у Старој Србији, а њихови ставови су били уперени не само против Срба, него и против Руса. То најбоље илуструје пример аустријског гавазе из Скопља Бећира Бошњака, који је кроз Приштину пратио католичког попа из косовског села Јањева, када се

¹⁴ *Ibid*, 87–88.

¹⁵ Д. Т. Батакович, *Косово и Метохија, историја и идеологија*, Издање Уралског универзитета Екатеринбург 2014, 73.

¹⁶ М. Војводић, „Стојан Новаковић и Русија“, *Изазови српске спољне политике (1791–1918), огледи и расправе*, Историјски институт, Београд 2007, 185–186.

обратио Србима: „Ето, да сте католици, ја бих и вас овако пратио и бранио, нити би вас ико смео дирнути, али пошто сте православни ви ћете патити и даље, јер Русија не мари за вас, а Србија је слаба да вас заштити... Зар не видите да вам је боље покатоличити се и ставити се под заштиту силног цара аустријског“.¹⁷

Положај Србије између Русије и Аустроугарске истицала је и историографија Двојне монархије. Она је сматрала да је улога Србије у односима двеју супарница била подређена славјанофилској пропагандној акцији и војно–политичким круговима Русије за окупацију турских територија на Балкану и да није битно утицала на развој догађаја у Османском царству.¹⁸

У балканској политици Русија је небројено пута показала да се није руководила само својим интересима. На то нас упућује и чињеница да је неспорна била руска помоћ кабинету Стојана Новаковића, који је пре тога напустио стару напредњачку политику, која се ослањала на Аустроугарску и јасно и отворено потражио руско–словенску потпору.¹⁹ Стојан Новаковић је 1896. године повео напредњачку странку и дао јој русофилски правац.²⁰ Новаковић је добро знао да су многа питања у односима са Османским царством остала нерешена. Без обзира на добијање независности и територијалног проширења Србије на Берлинском конгресу, бројно српско становништво и даље је остало да живи под турском влашћу. Зато је Србија поставила себи главни задатак да осигура интересе својих сународника у Турској. Резултате на том пољу успела је да оствари, захваљујући раду својих дипломата, који су улажући напор и умешност, успели у том послу. Између Србије и Турске дошло је, након неизвесног седамнаестогодишњег рада, до закључења конзуларне конвенције, чији су преговори отпочели још 1879. године. У реализацији тог, за Србију важног задатка, велики допринос је дао Стојан Новаковић, један од најбољих познавалаца прилика у европској Турској. Зато је октобра 1886. године постављен на место посланика у Цариграду. У његовом националном раду, који је подразумевао организацију бројних

¹⁷ Б. Перуничкић, *Зулуми ага и бегова у Косовском вилајету 1878–1913*, Нова књига, Београд 1989, 17.

¹⁸ В. Стојанчевић, „Сукоб Аустро–Угарске и Србије у Косовском вилајету 1900–1914.“, *Срби и Арбанаси 1804–1912*, Прометеј, Нови Сад 1994, 285.

¹⁹ *Одјек*, год.1898, 110.

²⁰ М. Панћић, „Историја једног пријатељства: Валтазар Богишић и Стојан Новаковић“, *Стојан Новаковић, личност и дело, поводом 150-годишњице рођења (1842–1992)*, САНУ, Београд 1995, 597–602; А. Вујновић, „Стојан Новаковић – чувар музеја“, *Наша прошлост*, бр. 12, Народни музеј – Историјски архив, Краљево 2010, 11.

легалних српских културно–просветних установа, главно место је заузимао посао око отварања српских конзулата у Турској, што је било омогућено привременом конзуларном конвенцијом.²¹

Србија је искористила то право и на основу привремене конзуларне конвенције отворила своје конзулате, најпре у Солуну и Скопљу 1887, а затим у Битољу и Приштини 1889. године.²² Отварање конзулата на простору Старе и Јужне Србије било је од немерљивог значаја, како за саму владу у Београду, тако и за српски народ у тим крајевима. Срби су до тада могли да рачунају само на помоћ и заштиту руских конзула, који су посредовали у њихову корист код турских власти у Косовском вилајету и код Порте, преко руског амбасадора у Цариграду.²³ За Србе у средишњем делу Косова од немерљивог значаја је био рад руског конзула у Призрену.²⁴ Међутим, како су се напади на српско становништво појачавали и умножавали, а руски конзулат у Призрену био од многих крајева удаљен и није могао да допре до сваког места, осетила се потреба за отварањем српског конзулата у Приштини. Место за отварање конзулата је пажљиво одабрано – у средишту Косовског вилајета, тамо где је и било највише злодела. Отварање конзулата се, касније, показало као веома исправно и корисно. Ангажовањем српских, а и руских конзула, спречени су многи арбанашки зулуми којих је готово свакодневно било на претек, да их је понекада било тешко побројати и пописати. Колико је ситуација била тешка по српски народ у Косовском вилајету говори и податак да се у периоду од 1880. до јуна 1899. године око 60.000 људи иселило из Старе Србије у Србију, а забележен је и велики број убијених.²⁵

Активност Русије, ангажовање посланика у Цариграду и осталим европским престоницама, као и рад њених конзула на терену у Старој Србији, били су предмет интересовања аустроугарске дипломатије. Сваки, па и најмањи потез и путовање руских конзула с посебном пажњом су пратиле њихове аустроугарске колеге. Иако је још раније, након грчко–турског рата 1897. године између Русије и Аустроугарске био потписан

²¹ М. Војводић, „Конзуларна конвенција између Србије и Турске (1879–1896)“, *Изазови српске спољне политике (1791–1918) огледи и расправе*, Историјски институт, Београд 2007, 120.

²² *Историја српског народа VI/1*, СКЗ, Београд 1983, 277; М. Војводић, „Стојан Новаковић у спољној политици“, *Путеви српске дипломатије – огледи о спољној политици Србије у XIX и XX веку*, Слио, Београд 1999, 176.

²³ *Историја српског народа VI/1*, 275.

²⁴ Ј. К. Ђилас, *Српске школе на Косоу од 1856. до 1912. године*, Заједница научних установа Косова, Приштина 1969, 29–34.

²⁵ *Косово и Метохија у српској историји*, СКЗ, Београд 1989, 254.

уговор о очувању мира и *status quo* на Балкану, Двојна монархија је чекала одговарајући моменат да оствари своје циљеве који су били садржани у начелу *Drang nach Osten*. Истовремено, када је потписан овај уговор између „две вековне непријатељице“ биле су упућене поруке двојице министара спољних послова, Голуховског и Муравјова, српској, бугарској и црногорској влади. Ове поруке, готово идентичне садржине, у којима се истицало коректно држање влада балканских земаља у грчко–турском рату имале су још један циљ. То је био начин да се балканским земљама укаже на чињеницу да и Русија и Аустроугарска непрестано мотре и с пажњом прате збивања на Балкану, а посебно у европском делу Османског царства.²⁶

Међусобно ривалство двеју супарница, Русије и Аустроугарске, како је то приметио и професор Душан Т. Батаковић у својој књизи *Косово и Метохија, историја и идеологија*, дошло је до изражаја 1901. године, током Колашинске афере.²⁷ Област Ибарског Колашина је чинило око четрдесетак српских села и налазила се у близини границе са Србијом. Стратешки положај и чињеница да су у Колашину живели Срби представљао је главну препреку Аустроугарској, која је планирала да преко те територије прође пруга која би повезивала Босну и Херцеговину и Косовску Митровицу и даље, преко вардарске долине, омогућила јој продор на југ и излаз на море. Аустроугарска је имала велику улогу у тим догађајима јер се сматра да је подстрекивала локалне арбанашке вође, поједине је поткупљивала новцем и разним поклонима и наговарала да чине разна злодела над српским становништвом. У тим неразумним арбанашким нападима који су обележили лето 1901. године нису била поштеђена ни деца, ни жене. Ипак, српско становништво Ибарског Колашина и околине је успело да се спаси захваљујући директном ангажовању руског конзула у Скопљу Виктора Машкова, упућеног од стране руског посланика из Цариграда Ивана Зиновјева. Машков је ризиковао свој живот и дошао у те крајеве да се лично увери у право стање. Пре него што је допутовао, био је неповерљив према информацијама о арбанашким зулумима које је добијао од Симе Аврамовића, српског конзула из Приштине. Међутим, његово присуство на месту догађања уверило га је у супротно. Арбанаси су чинили толика злодела над Србима, а њихове размере су се граничиле са нормалном

²⁶ М. Војводић, „Аустро–руски споразум 1897. године“, *Путеви српске дипломатије – огледи о спољној политици Србије у XIX и XX веку*, Слио, Београд 1999, 111–112.

²⁷ Д. Т. Батакович, *Косово и Метохија, историја и идеологија*, 73.

људском свешћу.²⁸ Директна последица збивања у Ибарском Колашину била је отварање руског конзулата у Косовској Митровици.²⁹ Султан је дао одобрење за његово отварање 1902. године, али је због противљења локалних Арбанаса руски конзул ушао у град тек 1903. Арбанаси нису заборавили и опростили Русима ангажовање у колашинским догађајима. Бес и незадовољство су испољили и према првом руском конзулу у Митровици Григорију Степановичу Шчербини, којег су убили. Храброст коју је руски конзул испољавао оставила је велики утисак на српски народ. На разне молбе и упозорења која су се односила на његову безбедност, упућене са српске стране Шчербина је одговорио речима: „Нисте ви Срби срећни да ја погинем. Моја смрт донела би вама слободу“.³⁰ Само неколико месеци касније, исту судбину, као и Шчербина доживео је руски конзул у Битољу Александар Аркадијевич Ростковски.³¹ Не обазирјући се на судбину својих руских колега аустроугарски конзул није имао никаквих проблема када је именован на ту дужност у Митровици. Недуго након отварања руског, отворен је аустроугарски конзулат у том месту.

Догађаји који су се одиграли у Ибарском Колашину и Митровици директно су утицали на Краљевину Србију да се окрене Русији, која је у том тренутку била једини њен заштитник. За то су се створили прави услови, јер се на месту посланика у Петрограду већ налазио Стојан Новаковић. Због преокрета у српско–руским односима, насталим на прелазу из XIX у XX век Новаковић није крио велику радост и задовољство, које је изразио следећим речима: „Од када сам у политици почео гледати својим властитим очима и од кад сам почео се управљати судом који сам својим размишљањем срачунао, налазио сам да је интерес Србије и наше династије да према Русији држи линију што бољих и што срдачнијих одношаја, макар се како мислило о ономе што су нам Руси кад

²⁸ Детаљно о збивањима у Ибарском Колашину, Вид. В. Зарковић, *Афера у Ибарском Колашину 1901–1902. године*, Институт за српску културу Приштина / Лепосавић, Лепосавић 2008.

²⁹ В. Секулић (Зарковић), „Отварање руског конзулата у Косовској Митровици“, *Баштина*, св. 19, Институт за српску културу Приштина / Лепосавић, Лепосавић 2005, 139–153.

³⁰ М. Никшић, „Стање у Турској на Косову и Метохији за време последње деценије њихове владавине“, *Савременици о Косову и Метохији 1852–1912*, СКЗ, Београд 1988, 371.

³¹ В. Зарковић, „Руске дипломате на удару атентатора у Косовском и Битољском вилајету почетком XX века“, *Баштина*, св. 32, Институт за српску културу Приштина / Лепосавић, Лепосавић 2012, 129–144.

чинили или нам данас чине или не чине“.³² Иако је он у почетку неколико пута одбијао да оде у Петроград, правдајући се чак и здравственим разлозима, ипак је на крају прихватио такву понуду и указом краља Александра 5. септембра 1900. године постављен за посланика Србије у Русији.³³

Почетак XX века је Србима и осталим хришћанима у Старој Србији донео нове недаће које су биле прави повод да се поред Русије и Аустроугарске, заинтересују Велика Британија, Француска и Италија, а од балканских земаља Србија и Црна Гора. Заинтересоване стране су почеле да врше притисак на Порту да се поправи положај хришћанског народа. Да би избегла интервенцију великих сила, пре свега Русије и Аустроугарске, које су по члану 23. Берлинског уговора имале право заштите хришћана, Porta је на брзу руку припремила и објавила реформни програм за румелијске вилајете.³⁴ Реформе су требале да обухвате све сегменте политичког, друштвеног и економског живота. Међутим, Арбанаси су се опирали и нису прихватили никакве новине, које би за њих значиле и губитак давно стечених привилегија. Они су широм Косовског вилајета одржавали разне зборове на којима су заузели став да се изричито противе реформама и дошло је до сукоба са турском војском. Ови догађаји, као и устанак у Македонији онемогућили су спровођење реформи. Немогућност Османског царства да спречи насталу ситуацију довела је до још већег ангажовања Русије и Аустроугарске. Представници двеју држава су се октобра месеца 1903. године у Мирцштегу споразумели о пројекту реформи, што је уствари представљало дипломатску интервенцију у Османском царству.³⁵

У оваквим односима између Русије и Аустроугарске, нарочито када се радило о опстанку Османског царства, важно место је заузимала Србија и њен народ који се налазио под турском влашћу. Јачање Србије и њено све чешће присуство у Старој Србији није одговарало Аустроугарској која је то подручје видела као интересну зону свог деловања. Акције које је Србија предузимала на заштити својих сународника с пажњом су праћене у аустроугарском конзулату у Скопљу,

³² М. Војводић, „Стојан Новаковић као српски посланик у Паризу“, *Изазови српске спољне политике (1791–1918), огледи и расправе*, Историјски институт, Београд 2007, 182.

³³ *Ibid*, 183.

³⁴ Ђ. Микић, *Друштвене и економске прилике косовских Срба у XIX и почетком XX (од чифчијства до банкарства)*, САНУ, Београд 1988, 50.

³⁵ В. Стојанчевић, „Друштвено–политичке прилике међу Арбанасима у Косовском вилајету на почетку XX века и арбанашки отпор против турских рефорама 1902/1903. године“, *Срби и Арбанаси 1804–1912*, Прометеј, Нови Сад 1994, 240.

седишту Косовског вилајета. Њен конзул Бохумил Пара је такав вид заштите у својим извештајима назвао „великосрпском пропагандом“, а сва залагања и резултате у друштвено–политичком и културно–просветном животу Срба у Турској као „продор великосрпске пропаганде“. ³⁶ Такав начин схватања активности Краљевине Србије од стране аустроугарских званичника у Османском царству допринеће даљем продубљивању односа између два суседа и довести до непрекривене нетрпељивости и коначног разлаза, нарочито након 1904. године.

Политика коју је Аустроугарска водила након 1900. године руски лист Ново време је окарактерисао као двоструку. Према писању овог листа, постојале су две Аустрије, прва која се јављала службено и била је за политику „немешања“, а друга, такође службена, која је политички потајно радила на јачању свог утицаја и, истовремено, рушила утицаје других држава. ³⁷ Као потврду оваквог руског схватања аустроугарске политике налазимо у чињеници да је Аустроугарска путем добро развијених мрежа и преко својих званичних представника на простору Косовског вилајета поткупљивала истакнуте арбанашке прваке, највеће зликовце српског народа. Преко њих су намеравали да се ослободе српског живља и створе простор за даље надирање, или како је тада приметио Сима Аврамовић, конзул Краљевине Србије у Приштини, за даље освајање. Аустроугарску званичну политику, за којом није заостајала ни римокатоличка пропаганда, конзул Аврамовић је доживљавао као велику опасност по српски народ. Своју забринутост оправдавао је сазнањем да за четрдесетак година од постојања, у аустроугарски конзулат у Призрену, није крочио ниједан Србин, осим двојице–тројице, како их назива „неопасних шпекуланата“. ³⁸

Аустроугарске праве намере и тежње најбоље су дошле до изражаја током реформне акције у Османском царству. То питање је постало прворазредно и у њему су испољени интереси појединих великих сила, нарочито Двојне монархије, која је истицала себе и Русију као „највише заинтересоване силе“, инсистирала да њена жандармерија добије скопљанску област и опирала се да Италија уђе у битолски крај. Током преговора Аустроугарска се позивала на права која јој је у Санџаку дао

³⁶ В. Стојанчевић, „Аустроугарско–српски сукоб у Косовском вилајету на почетку XX века“, *Срби и Арбанаси 1804–1912*, Прометеј, Нови Сад 1994, 249.

³⁷ В. Ћоровић, *Дипломатска преписка Краљевине Србије*, књига прва, Државна штампарија, Београд 1933, 11, док. 6.

³⁸ Архив Србије (=АС), Министарство иностраних дела (=МИД) Политичко–просветно одељење (=ППО), 1901, ред 283, ПП № 319, конзул С. Ј. Аврамовић – Михаилу Вујићу, министру иностраних дела, Приштина 25. април 1901; Б. Перуничкић, *Зулуми ага и бегова у Косовском вилајету 1878–1913*, 174–176.

Берлински конгрес и тако изазивала још веће неповерење према осталим великим силама и балканским земљама.³⁹ Због оваквих потеза који су долазили од Аустроугарске, у Србији се осећала све већа забринутост. Она се још више увећавала компликовањем ситуације на истоку и уласком Русије у рат са Јапаном. Пораз у рату са Јапаном и револуционарни покрет који је у то време захватио Русију, ослабио је њен утицај на Балкану. Догађаји на Далеком истоку ишли су наруку Аустроугарима који су за остварење својих циљева главно оруђе видели у Арбанасима и њиховом још интензивнијем и живљем раду против Срба.⁴⁰ Арбанашки зулуми су се свакодневно умножавали и у периоду од септембра 1904. до септембра 1906. године у Старој Србији је било забележено 621 убиство, 53 насиља над српским женама и девојкама, 135 случајева насилног преобраћања у ислам, уцене у висини од 7.000 лира или 161.000 динара. Због опште несигурности 1.628 људи је било приморано да бежи у Србију или Црну Гору.⁴¹

Очевидац оновремених збивања у Русији, посланик Србије у Петрограду Стојан Новаковић насталу ситуацију и забринутост исказао је у писму упућеном пријатељу Валтазару Богишићу следећим речима: „Мучно је нама Словенима гледати у распадању ову нашу словенску узданицу. Бар да нисам дошао да гледам својим очима“.⁴² Овакво Новаковићево виђење изазивало је код српских политичара неспокој и недоумицу да ли помоћ да потраже на другој страни. Министар иностраних дела Краљевине Србије је био мишљења да се прво правилно дефинише питање да ли је Русија хтела или могла да помаже српски народ?⁴³ У сваком случају, Русија и да је најискреније желела да помогне српски народ у Старој Србији била је превише закупљена својим проблемима.

Из године у годину ситуација на Балкану се додатно компликовала и погоршавала, најпре у Балканским ратовима, а касније ће

³⁹ В. Ђоровић, *Односи између Србије и Аустро–Угарске у XX веку*, Библиотека града Београда, Београд 1992, 57.

⁴⁰ Весна Зарковић, „Ситуација у Старој Србији за време руско–јапанског рата“, *Баштина*, св. 39, Институт за српску културу Приштина / Лепосавић, Лепосавић 2015, 129–142.

⁴¹ Д. Т. Батакович, *Косово и Метохија, историја и идеологија*, 90.

⁴² М. Војводић, „Стојан Новаковић у спољној политици Србије“, *Путеви српске дипломатије – огледи о спољној политици Србије у XIX и XX веку*, Слио, Београд, 1999, 200; В. Зарковић, „Ситуација у Старој Србији за време руско–јапанског рата“, *Баштина*, св. 39, 140.

⁴³ *Обществено–политические и культурные связи 1878–1917 гг, Сборник документов и материалов*, том 3, Главное архивное управление города Москвы – Архив Србије, Москва – Белград, 2012, 391, док. 15.

кулминирати са почетком Првог светског рата. Тада ће се две најзаинтересованије земље, Русија и Аустроугарска наћи на супротним странама. У први план избијају планови и политика Двојне монархије на којој је деценијама уназад радила, али овог пута дипломатију ће заменити оружје.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ

Архив Србије, Министарство иностраних дела, Политичко–просветно одељење.

Обществено–политическије и културне везе 1878–1917 гг, Сборник докумената и материјала, том 3, Главно архивно управленје града Москвѣ–Архив Србије, Москва–Белград, 2012.

Перуничѣ, Б., *Зулуми ага и бегова у Косовском вѣлајету 1878–1913*, Нова књига, Београд 1989.

Поповић, Ј., *Живот Срба на Косову и Метохији 1812–1912*, Никанор, Грачаница 2007.

Србија 1878. Документи, приредили Војводић, М., Живојиновић, Д., Митровић, А., Самарѣић, Р., СКЗ, Београд 1978.

Ђоровић, В., *Дипломатска преписка Краљевине Србије*, књига прва, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд 1933.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Батакович, Д. Т., *Косово и Метохија, историја и идеологија*, Издањелство Уралског университета, Екатеринбург 2014.

Батаковић, Д. Т., *Савременици о Косову и Метохији 1852–1912*, СКЗ, Београд 1988.

Батаковић, Д. Т., „Стара Србија (Косовски вѣлајет) у српској дипломатији (1878–1912). (верски, политички и регионални оквири у XIX веку)“, *Два века модерне српске дипломатије*, Балканолошки институт САНУ, Београд 2015², 171–192.

Војводић, М., „Аустро–руски споразум 1897. године“, *Путеви српске дипломатије – огледи о спољној политици Србије у XIX и XX веку*, Слио, Београд 1999, 107–118.

Војводић, М., „Конзуларна конвенција између Србије и Турске (1879–1896)“, *Изазови српске спољне политике (1791–1918) огледи и расправе*, Историјски институт, Београд 2007, 111–142.

Војводић, М., „Стојан Новаковић и Русија“, *Изазови српске спољне политике (1791–1918), огледи и расправе*, Историјски институт, Београд 2007, 185–202.

Војводић, М., „Стојан Новаковић као српски посланик у Паризу“, *Изазови српске спољне политике (1791–1918), огледи и расправе*, Историјски институт, Београд 2007, 167–184.

Војводић, М., „Стојан Новаковић у спољној политици“, *Путеви српске дипломатије – огледи о спољној политици Србије у XIX и XX веку*, Слио, Београд 1999, 172–216.

Вујновић, А., „Стојан Новаковић – чувар музеја“, *Наша прошлост*, бр. 12, Народни музеј Краљево–Историјски архив Краљево, Краљево 2010, бр. 11, 9–32.

Gleni, M., *Balkan 1804–1999. (nacionalizam, rat i velike sile)*, први део, В92, Београд 2001.

Ћилас, Ј. К., *Српске школе на Косоову од 1856. до 1912. године*, Заједница научних установа Косова, Приштина 1969.

Зарковић, В., *Афера у Ибарском Колашину 1901–1902. године*, Институт за српску културу Приштина / Лепосавић, Лепосавић 2008.

Зарковић, В., *Косово и Метохија у политици великих сила 1896–1908*, Институт за српску културу Приштина / Лепосавић, Лепосавић 2019.

Зарковић, В., „Руске дипломате на удару атентатора у Косовском и Битољском вилајету почетком XX века“, *Баштина*, св. 32, Институт за српску културу, Приштина / Лепосавић, Лепосавић 2012, 129–144.

Зарковић, В., „Ситуација у Старој Србији за време руско–јапанског рата“, *Баштина*, св. 39, Институт за српску културу, Приштина / Лепосавић 2015, 129–142.

Историја српског народа VI/1, СКЗ, Београд 1983.

Косово и Метохија у српској историји, СКЗ, Београд 1989.

Микић, Ђ., *Друштвене и економске прилике косовских Срба у XIX и почетком XX (од чифчијства до банкарства)*, САНУ, Београд 1988.

Момчиловић, Б., *Британски путници о нашим крајевима у XIX веку*, Матица српска, Нови Сад 1993.

Никшић, М., „Стање у Турској на Косоову и Метохији за време последње деценије њихове владавине“, *Савременици о Косоову и Метохији 1852–1912*, СКЗ, Београд 1988, 366–389.

Пантић, М., „Историја једног пријатељства: Валтазар Богишић и Стојан Новаковић“, *Стојан Новаковић, личност и дело, поводом 150-годишњице рођења (1842-1992)*, САНУ, Београд 1995, 597–602.

Radenić, A., *Spoljna politika Kraljevine Srbije u kontroverznoj historiografiji – Od Načertanija 1844. do stvaranja Jugoslavije 1914–1918*, ЈР „Службени гласник“, Београд 2006.

Растовић, А., *Велика Британија и Косовски вилајет 1877–1912. године*, Завод за уџбенике, Београд 2015.

Стојанчевић, В., „Аустроугарско–српски сукоб у Косовском вилајету на почетку XX века“, *Срби и Арбанаси 1804–1912*, Прометеј, Нови Сад 1994, 245–271.

Стојанчевић, В., „Друштвено–политичке прилике међу Арбанасима у Косовском вилајету на почетку XX века и арбанашки отпор против турских рефорама 1902/1903. године“, *Срби и Арбанаси 1804–1912*, Прометеј, Нови Сад 1994, 207–244.

Стојанчевић, В., „Сукоб Аустро–Угарске и Србије у Косовском вилајету 1900–1914.”, *Срби и Арбанаси 1804–1912*, Прометеј, Нови Сад 1994, 283–293.

Секулић (Зарковић), В., „Отварање руског конзулата у Косовској Митровици“, *Баштина*, св. 19, Институт за српску културу Приштина / Лепосавић, Лепосавић 2005, 139–153.

Терзић, С., *Стара Србија (XIX–XX век) – драма једне цивилизације*, Православна реч–Историјски институт, Нови Сад–Београд 2012.

Ђоровић, В., *Односи између Србије и Аустро–Угарске у XX веку*, Библиотека града Београда, Београд 1992.

ЦИТИРАНА ШТАМПА

Одјек, год. 1898.

Vesna ZARKOVIĆ, PhD

Research Associate

The Institute for Serbian Culture Pristina/Leposavić

**OLD SERBIA IN THE FOCUS OF INTEREST OF AUSTRIA–
HUNGARIAN AND RUSSIAN DIPLOMACY IN THE TRANSITION
FROM THE 19TH INTO THE 20TH CENTURY**

Summary

Old Serbia, to which as per Jovan Cvijić, belonged Raška, Kosovo and Metohija, thus former Kosovo villayet and Skopsko-tetovska region, was getting more importance after the Berlin Congress 1878. This region for the representatives of great powers at the end of the 19th and at the beginning of the 20th century had been a main polygon for the settlement of mutual quarrels which influenced the development of the events for the dominance in the Balkan. That period was marked with the sufferings of Serbian population from Albanians whose acts were spurred from outside. Numerous examples say that the role of Austria-Hungary was of primordial importance, which saw in the disturbance of order in the field the interest for its aim achievement which included the breakthrough toward East and reach of warm seas. Contrary to it there was Russia, which, depending on the duties and occupations in the Far East, was always present in the area of Old Serbia. Representatives of the two most powerful states of that time were actively included in the events in the field and engagement of their diplomacy and considerably influenced the development of relations of Osman's authorities towards the population living in that area. Although Russia and Austria-Hungary signed 1897 the contract on the preservation of status quo, afterwards the agreement in Mürzsteg on the reforms in Turkey in October 1903, each of them had its interests which tried to achieve.

Diplomats of the two contending parts which had their service in Old Serbia as the integral part of Osman's Empire, implemented the politics of their states which had a crucial role for the survival of Serbian population at that area.

Keywords: *Old Serbia, Russia, Austria–Hungary, Osman's Empire, Serbs, Arbanasi, diplomacy.*

Рад је предат 7. децембра 2019. године, а након мишљења рецензената, одлуком главног и одговорног уредника, одобрен за штампу.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд 378.63

Зборник радова / Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици. Правни факултет ; главни и одговорни уредник Огњен Вујовић. - 1991- . - Косовска Митровица : Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 1991- (Краљево : Кварк). - 24 cm

Dostupno i na:

https://pra.pr.ac.rs/centar_za_naucno_istrzivacku_delatnost/. - Годишње. - Је nastavak: Përmbledhje punimesh - Fakulteti juridik (Prishtinë) =

ISSN 0351-577X

ISSN 0354-6543 = Зборник радова Правног факултета у Приштини

COBISS.SR-ID 112451847